

**ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ТЕОНИМДЕРДІҢ ҚАТЫСУЫМЕН
ЖАСАЛҒАН КҮРДЕЛІ ЕТІСТІКТЕРДІ ЛИНГВОСЕМИОТИКАЛЫҚ ТАЛДАУ**

СҮЙЕРҚҰЛ БОТАГӨЗ МЫРЗАБАЙҚЫЗЫ

akbotakoz@mail.ru

ф.ғ.д., А.Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институтының
бас ғылыми қызметкері, Алматы қаласы

МУРСАЛ АЙКЕРИМ

aigerimmursal@mail.ru

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті және «Ғылым ордасы»
кешенінің базасындағы ғылыми-зерттеу институттарының бірлескен білім беру
бағдарламаларының 1 курс магистранты, Алматы қаласы

Түйіндеме

Қазіргі қазақ қоғамында қолданылып жүрген тілдік бірліктердің прагматикалық ерекшеліктерін ұлттық сарасана тұрғысынан қарастыру өзекті мәселе болып отыр. Осымен байланысты мақалада теонимдердің қатысуымен жасалған етістіктер талданған. Авторлар қазіргі тілдік ұжымда жиі қолданылатын күрделі тілдік бірліктердің түпкі мәнін діни деректер негізінде ашуға тырысқан.

Тірек сөздер: теолингвистика, лингвосемиотика, теоним, тілдік сана, діни таным

Сүйерқұл Б.М. – д.ф.н., главный научный сотрудник

Института языкознания им. А.Байтұрсынова,
город Алматы, akbotakoz@mail.ru

Мурсал А. – магистрант 1 курса специальности

6M021300 – Лингвистика

Казахский Национальный университет имени аль-Фараби

Факультет филологии и мировых языков

город Алматы, aigerimmursal@mail.ru

Резюме

В настоящее время актуальным является изучение прагматических особенностей языковых единиц с точки зрения национального самосознания. В связи с этим статья посвящена анализу устойчивых глагольных словосочетаний, образованных с помощью теонимов. Наиболее часто используемых в современном социуме. Авторами рассматривается генезис сложных устойчивых единиц на материале религиозных источников.

Ключевые слова: теолингвистика, архетип, теоним, языковое сознание, религиозное познание

Suiyerkul B.M. - Doctor of Philology, Chief science researcher

A.Baitursynov Institute of Linguistics, akbotakoz@mail.ru

Mursal A.- 1 course Master of Arts student of specialty 6M021300 - Linguistics

Al-Farabi Kazakh National University

Faculty of Philology and World Languages

Resume

At present, it is actual to study the grammatical features of linguistic units with the point of view of national self-consciousness. In this connection, the article is devoted to the analysis of stable verbal word combinations formed with the help of the theonyms. Most often used in modern society. Authors consider the genesis of complex stable units on the basis of religious sources.

Key words: theolinguistics, archetype, theonym, linguistic consciousness, religious cognition

Адам әлемді және өз-өзін саналы түрде өзгертетін процессте адамның немесе топтың әлеммен жасайтын өзара байланысы- әрекет арқылы жүзеге асырылады.

Іс-әрекет – адамның дүниемен қарым-қатынас тәсілі. Іс-әрекет барысында адам табиғатпен өзара әрекетте болып қана қоймайды, оны бірте-бірте өзінің материалдық және рухани мәдениетінің құрамына кіргізеді. Сыртқы дүниені өзгерту адамның өзін дамытуы үшін қажетті жағдай және алғышарт болып табылады. Міне осыдан іс-әрекеттің қаншалықты маңызды екенін көре аламыз. Әрбір жасаған әрекетімізден жаратушыдан берекетін сұраймыз. Сол арқылы істеген әрекетімізден лаззат алып кейде мақтаныш табамыз. Кейде сол әрекетімізден жұбаныш іздейтін кездер де табылады.

Тілімізде әрекетті таңбалайтын тілдік бірліктер бар. Осыған сәйкес әрекетті біз қазақ тілінде Етістік арқылы береміз. Етістіктер құрамына қарай дара және күрделі болып екіге бөлінеді. Біздің қарастыратынымыз күрделі етістіктер болмақ.

Күрделі етістік құрамындағы сыңарлар лексикалық мағынаның жасалуына бірдей қатысады, бір сөз қызметін атқарады.

А.Ысқақов күрделі етістік құрамына құранды етістік, құрама етістік (жай күрделі етістік), тұрақты етістіктерді жатқызады.» [1:41].

Сонымен күрделі етістіктермен ұқсас құбылыстарға – аналитикалық формалы етістік пен көсемшелі сөз тіркесі жатады.

Құранды етістік күрделі етістік пен құрлымы жағынан әрбасқа болғанымен (бірі есім+етістік), (екіншісі етістік+етістік) аналитикалық тәсілмен жасалып, қимылды білдіруі жағынан ұштасып жатады [1:42].

Аналитикалық формалы етістіктерді де күрделі етістіктерден ажырату қиынға түспейді. Етістіктің аналитикалық формасы – грамматикалық құбылыс, ол сөзжасамға жатпайды. Аналитикалық формада тұрған етістіктер екі бөлімнен тұрады:

- Лексикалық мағына беретін негізгі морфема;
- Грамматикалық мағына беретін көмекші морфема және аналитикалық формант.

Демек аналитикалық формалы етістіктерді күрделі етістіктерден ажыратудағы негізгі критерий – лексикалық және грамматикалық мағыналарында.

Күрделі етістіктерде тұтас бір ғана лексикалық мағына болады да, қосымша грамматикалық мағына болмайды. Аналитикалық формалы етістіктерде лексикалық мағына жетекші (алдыңғы) сыңарда ғана болады да, екінші сыңар грамматикалық мағына үстейді» [1:43].

“Күрделі етістік етістіктің барлық формаларымен түрленеді және оның құрамындағы көмекші етістіктер әртүрлі грамматикалық мағына білдіреді. Күрделі етістік көсемше формаларымен көмекші етістіктердің тіркесуі арқылы жасалады. Күрделі етістіктің құрамындағы алдыңғы көсемше түріндегі сыңары лексикалық мағынаға ие болады да, соңғы сыңары көмекші етістік оған грамматикалық мағына үстейді және

етістіктің басқа формаларымен түрленетін конструктивтік қызмет атқарады” (М.И-КТТ етістік.556).

Ал біз күрделі етістіктер теонимдердің қатысуымен жасалатын, яғни бір сыңары абстрактылы есім(оның ішінде дінмен байланысты түсіндіретін), екінші сыңары етістік болып келетін күрделі етістіктерді қарастырамыз.

Қазақтың рухани адамгершілік тәрбиесінде баланы отаншылдыққа, әдептілікке, ұқыптылыққа, мейірімділікке, табиғатты сүюге, отбасын сыйлауға, жалпы оларға адамзаттық құндылықтарды, жанында жүрген адамдарды сыйлауға, қадірлеуге, түсінушілікпен, ізгілікпен қарауға, риясыз жақсылық жасауға үйрету, адамгершілік принциптерді ғұмыр бойы басшылыққа алатын тұлға ретінде қалыптастыру үшін ең жиі қолданылатын сөздері:

“Обал болады”, “ұят болады”, “сауап болады” және “жаман болады”.

Бұлар бірінші сыңары абстрактылы есімдер “обал”, “ұят”, “сауап”, “жаман” сөздері болса, екінші сыңары етістік “болады” сөзінің қатысуымен жасалатын теонимдік күрделі етістіктер.

Обал мен **сауап** мағынасы жағынан бір-біріне ұқсас ұғымдар. Обал - жақсы нәрсенің қадірін біл, болмаса түбінде оның зардабын тартасын деген ұғымды білдіреді. Бұл сөзді тыйым сөзі деп түсінген жөн. Мысалы:

Көк шөпті жұлма, ОБАЛ БОЛАДЫ.

Ақты төкпе, ОБАЛ БОЛАДЫ.

Ұяны бұзба, ОБАЛ БОЛАДЫ.

Нанды баспа, ОБАЛ БОЛАДЫ.

Құсты өлтірме, ОБАЛ БОЛАДЫ.

Кісі ақысан жеме, ОБАЛ БОЛАДЫ. т.б.

Сауап - адамға жақсылық жасау, табиғатқа қамқорлық, жақсы іс істеу дегенді білдіреді. Сауап сөзінің мағынасы - жөн, шын, лайық. Ислам дінінде жасалған игілікті іс үшін Алла тағала тарапынан берілетін сый. Кімде-кім ислам парыздары мен бұйрықтарын орындап, Алла разылығына сай жақсылықтарға лайық істер атқарса сауап жинайды, құдайдың шексіз мейірім шапағатын иеленеді. Көптеген аяттар адам баласын Аллаға сенуге, күнәдан сақтанып сауап жинауға шақырады.

Алланың құлдарының оянатын әрбір күні көктен екі періште түсіп, олардың бірі: «Я, Алла, Сенің жолыңда қайырымдылық етіп, садақа берушіге несібеңді арттыр» десе, екіншісі: «Я, Алла, саранды опат қыл», - деп тілейді екен. (Бұхари) Бұл – садақа беріп, өзгелерге жақсылық жасаған адамның ризығы кеңейіп, несібесі молаятынының, өмірінің берекелі болатынының айқын дәлелі. Бірақ кейде қанша жақсылық жасағымыз келсе де, қалтамыздан ақша шығарып, өзгелерге садақа беруге мүмкіндік тумай жатады. Ал біз жарты құрмамен болса да, өзімізді тозақ азабынан арашалап қалуға бұйырылғанбыз. Мұндай жағдайда не істеуге болады? Қалтамызды жұқартпай-ақ жақсылық жасап, сауап табудың жолдары бар ма? Шындығында, сауап тапқысы келген адам үшін игілікке апаратын жол өте көп екен. Алла Тағала Құранда бұл туралы: «Қайырдан не істесеңдер де, күдіксіз Алла оны біледі» («Бақара» сүресі, 215-аят), «Сонда кім заттың ең кішкентай бөлшегінің салмағындай жақсылық істеген болса, ол оны көреді» («Зилзала» сүресі, 7-аят) - дейді.

1. Жымию да – садақа. Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Еш уақытта шариғаттың рұқсат еткенін елемеуші болма, керек десең, ол бауырыңды күлімдеп қарсы алу тұрғысынан болса да», - деп күлімдеудің де өмірде өз маңызы бар екенін ескертіп кеткен. (Муслим)

2. Жолдан кедергіні алып тастау да – садақа. Себебі, Пайғамбарымыз (ﷺ): «Мен Жәннәтта, осы дүниеде мұсылмандардың жүруіне кедергі жасағандығы үшін, кесіп тастаған ағашының көлеңкесінде рахаттанып жатқан адамды көрдім», - деген. (Муслим)

3. Жақсы сөз сөйлеу - садақа. Өзінің тақуалығымен, шыншылдығымен танылған Әбу Бәкір (оған Алла разы болсын) жиі-жиі тілін қолымен ұстап тартады екен. Хазіреті

Омар (оған Алла разы болсын) мұның сырын сұрағанда: «Бұл – маған қауіп төндіреді» деп жауап беретін көрінеді. Шындығында, Әли ибн әбу Талиб айтқандай, «Жүрек таза болғанда ғана тілден әдемі сөз шығады». Ал сіз күнделікті сөйлеген сөздеріңіз арқылы да сауап, не күнә арқалай аласыз. Мәселен, біреуге комплимент айту. Комплимент (қошемет, марапат) – адам көңіліне қуаныш сыйлайтын, марқайтатын сөз. Оны тіпті мотивацияға да айналдыруға болады. Өйткені, өзі туралы жақсы пікірді естіген адам одан да жақсы болуға тырысады. Бұл, әсіресе, ерлі-зайыптыларға аса қажет әдістердің бірі. Бүгінгі адамдардың бәрі де мейірімге, назарға, жылы сөзге шөлдеп жүр. Сондықтан комплиментті де шынайы ықыласпен айтар болсақ, бұл артында сауап тұрған құлшылық болып жазылады. Себебі, «Жақсы сөз – садақа» (Ибн Хиббан).

4. **Алланы зікір ету мен дұға намазын оқу – садақа.** Алла елшісі (ﷺ): «Күн шыққан әр күні әрқайсысың денелерінде неше буын болса, сонша садақа беруге тиістісіңдер. Әрбір айтылған: «Субхана-Ллаһ» садақа болып табылады және: «Әлхамду ли-Ллаһ» садақа болып табылады және әр бір айтылған: «Лә иләһә ила-Ллаһ» садақа болып табылады және әрбір айтылған: «Аллаһу Әкбар» садақа және жақсылыққа шақыру садақа болып табылады, жамандықтан тыю садақа, бірақ осының бәрін таңертіңгілік оқыған екі бас нәпіл намаз (духа) ауыстыра алады», - деген. (Муслим)

5. **Пісірген асыңнан көршілерге бөліп беру де – садақа.** Себебі, Алла елшісі (ﷺ) әйел адамға қойдың тұяғын берсе де, көршісіне жақсылық жасауда арланып, ұялмауды бұйырған. Бірде сахаба Абдулла ибн Омар (р.а) қатты сырқаттанып қалады. Әйелі одан нені қалайтынын сұрайды. Ал ол балық жегісі келетінін айтады. Әйелі дереу балық сатып әкеліп, дәмді ас пісіреді де, алдына қояды. Абдулла ибн Омардың енді жей бергені сол еді, кенет есік қағылады. Арғы жақтан: "Ей, Алланың құлдары, бізді тамақтандырыңдар!" деген дауыс шығады. Ол дереу ұлына балықты ұстатып, әлгілерге беруді бұйырады. Сонда әйелі: " Өзің біраздан ауырып, аш жатырсың. Бұл тағам да өзіңнің жақсы көретінің. Мен де оған аз қаржы жұмсамадым" дейді налып. Сонда Абдулла: " Мен тағамды міскіндерге беруді бұйырдым. Өйткені, Раббым: "Сендер жақсы көрген нәрселеріңнен жұмсамайынша, игілікке жетпейсіңдер" деді емес пе?" - дейді. Мұны естіген ұлы көз жасын ұстай алмай жылап жібереді. Расында, біздің садақамызға, кедейлер емес, өзіміз мұқтажбыз. Біз садақа беру арқылы оларды емес, ең алдымен, өзімізді құтқарамыз. Оларға емес, өзімізге жақсылық еткен боламыз...

6. **Әрбір тірі нәрсеге жасалған жақсылықта - садақа** .«Бірде өзінің жолымен келе жатқан адам қатты шөлдей бастайды. Ол бір құдық тауып, онда түсіп шөлін қандырып шыққанда, шөлдегеннен лай топырақты жеп жатқан бір итті көреді. Осыны көрген ол өзіне-өзі: «Бұл ит мен шөлдегендей қатты шөлдеп жатыр», - дейді де, қайтадан құдыққа түсіп аяқ киіміне су толтырып, оны тісімен тістеп сыртқа көтерілгенше тісінен түсірмейді. Сосын сыртқа шығысымен иттің шөлін қандырып су береді. Осы амалы үшін Алла ол адамның бүкіл күнәларын кешіріп алғысын білдіреді». Мұны естіген адамдар: «Иә Алланың елшісі, бізге хайуандар үшін де сауап беріле ме?», - деп сұрайды. Сонда Пайғамбарымыз (ﷺ): «Сауап барлық тірі жан үшін беріледі», - деп жауап берген. (Бұхари, Муслим)

7. **Шариғат рұқсат еткен барлық нәрселер – садақа!** Шындығында «ақшамыз жоқ болса қалай садақа береміз?» деген сұрақ тек бізді ғана емес, ілгерідегі ізгі буынның бәрін де толғандырған. Бұған мына оқиға дәлел. Бірде Пайғамбарымыздан (ﷺ) сахабалары: (бұлар кедей сахабалар еді): «Уа, Алла Елшісі! Байлар (көп) сауап алады. Олар біз намаз оқығандай намаз оқиды, біз ораза тұтқандай ораза тұтады әрі олар мал-дүниелерінің артығынан садақа береді», – дейді. Сонда Пайғамбарымыз (ﷺ): «Расында Алла сендер үшін садақа қылатын нәрсе жасады емес пе? Шындығында, әрбір тәсбих («субханаллаһ» деп айту) – садақа, әрбір тәкбір («Аллаһу әкбар» деп айту) – садақа, әрбір тахмид («әл-хамду лилләһ» деп айту) – садақа, әрбір тәһлил («лә иләһә илләллаһ» деп

айту) – садақа, жақсылыққа бұйыру – садақа, теріске шығарылғаннан қайтару – садақа.

Алла разылығы үшін жасалған әрбір жақсы іс сауап болып есептеледі. Мысалы:

Құлшылық жасасаң, САУАП БОЛАДЫ.

Сабақ оқысаң, САУАП БОЛАДЫ.

Ғылыммен айналыссаң, САУАП БОЛАДЫ.

Біреудің қажеттілігін өтесең, САУАП БОЛАДЫ.

Қарыз берсең, САУАП БОЛАДЫ.

Бірінші болып сәлемдесең, САУАП БОЛАДЫ.

Аш адамды тойдырсаң, САУАП БОЛАДЫ.

Шөлдегенге сусын берсең, САУАП БОЛАДЫ.

Кішілерге қамқор болсаң, САУАП БОЛАДЫ.

Қарияның жүгін көтеріс, САУАП БОЛАДЫ.

Торға түскен құсты босат, САУАП БОЛАДЫ.

Аталғандардың бәрі де сауап істер қатарына жатады. Сондықтан «сауап үшін» дегенде, жақсылық жасаушы ақша, төлемақы күтпейді. Өйткені ол ісінің бұл дүниедегі көзге көрінбес берекесі мен ақиреттегі шексіз мол сыйын Алладан күтеді.

Ұят. Этимологиясына қарасақ, түбірін тексерсек, хаят деген сөзге тіреледі. Хаят дегенің өмір. Ең болмаса, Нэнси Ажрамның өлеңдерінен әйтеуір бір рет тыңдағаныңыз анық. Өзбектер бізге қарағанда осы сөздің бастапқы мағынасын сақтап қалған. Оларда «Хая – иманнан» деген мәтел бар. Ұят - иманнан. Сонда қарасақ, өмір мен ұят түбірлес, мәнделес. Өмір деген ұғымға ұят деген сөзді баланс, синоним қылды. Басқа сөз емес. Яғни, ұятың болмаса, бұл өмірде жүрген-тұрғаныңнан бес тиын пайда жоқ. Қазақтың "Өлімнен ұят күшті" дегені де содан болса керек. Бір сөзбен айтқанда тәрбие.

Ашық-шашық киінбе, ҰЯТ БОЛАДЫ.

Кісіге қарап керілме, ҰЯТ БОЛАДЫ.

Айғайлап күлме, ҰЯТ БОЛАДЫ.

Уәдеде тұрмасаң, ҰЯТ БОЛАДЫ.

Жалған айтпа, ҰЯТ БОЛАДЫ.

Ата-бабамыз қашанда бір әдепсіздік қылық көрсе: «Ұят болады» деп бір-бірін ескертіп, ол істің күнә немесе жамандық, әдепсіздік екендігін меңзеп қоғамды рухани күйреуден сақтандырып отырған. Ұятсыздықтың қашанда жақсылыққа апармайтынын білген. Арсыздық жаман қасиет деп есептеліп, адалдық, ар-намыс, ұяттылық қашанда жоғары бағаланған. Бұлар адамды бақытқа, табысқа жетелейді деп иланған. Осы тұрғыда Жүсіп Баласағұни:

Пәле-жала жолын ұят кеседі,

Ұятсыздық ердің емсіз кеселі.

Ашық мінез, пәктік, ұят, серік боп,

Жарасады қуанышқа көрік боп.

Адал ар мен ақ көңіл де еленер –

Екі жалған бақытына бөленер, – деп қандай керемет айтқан десеңші.

Жаман болады – жақсы сөз жарым ырыс, жамандықтан аулақ жүр дегені; жақсының шарапаты, жаманның кесапаты тиеді деген еді;

Қазақта «жаман болады» деген ырымдар көп қой. Бала кездеріңізде өздеріңізде талай естіген боларсыздар. Үйге жүгіріп кіре бергенде әжең тоқтатады.«Балам,үйге жүгіріп кірме жаман болады».«Сонда не болады?»-деп сұрасаң «жаман боладыны» естисің тағы. Бейіттерге қолыңды шошайтып"Әже, аналар немеңе"-дейсің. «Балам,қолыңды шошайтпа, жаман болады».Қолыңды шошайтқаның үшін саусағыңды тістетеді ғой оның үстіне. «Күн батып бара жатқанда ұйықтама, жаман болады» Таусылмайтын «Жаман боладылар». негізі осының бәрі тәрбие екені мәлім ғой. Бірақ не болады? ол сөз ұрпақ тәрбиелеудегі ерекше тәлім-тәрбие, ереже-дәстүрі арқылы ұлтымыз бүгінгі егемендікке жетіп отыр. Қазақтың бала тәрбиесі жөнінде арнайы жазған заңы жоқ. Бірақ «жаман болады» деген жақсы сөзі бар. Сол – заң. Сол – ереже. Өйткені, жас балаға

жағымсыз нәрселерді түсіндіру өте қиын. Сондықтан «жаман болады» деп келте қайырады. Енді солардың біразына тоқтала кетсек.

Түнде күл төксе, ЖАМАН БОЛАДЫ.

Қол жуған соң сілкісе, ЖАМАН БОЛАДЫ.

Қатар отырған екі адам ет кесе, ЖАМАН БОЛАДЫ.

Түнде тырнақ алса, ЖАМАН БОЛАДЫ.

Кеште мал табынын араласа, ЖАМАН БОЛАДЫ.

Туыстар ара ит алысса, ЖАМАН БОЛАДЫ.

Саусақпен адам санаса, ЖАМАН БОЛАДЫ.

Шаш жайса, ЖАМАН БОЛАДЫ.

Түнде түс айтса, ЖАМАН БОЛАДЫ.

«Обалды біліп өссең - сауапқа кенелесің» - деген халық даналығында үлкен мән бар. Өйткені үлкендер жасауға болмайтын қылықтарды «обал болады» деп айтып отырып, кішілерді, балаларды жаман әдеттерден сақтандырады. «Сауабын аласың» дей отырып, жақсы істер жасауға жетелейді. «Сауабын аласың» дегеннің өзі, бұл - жақсы іс істеп, жақсылыққа жетесің, алғысқа бөленесің деген ойды білдіреді. Сондықтан үлкендердің бізге «обал болады», «сауабын аласың» деп айтқандағы тілін алыш отыру, бізді үлкен жақсылықтарға жеткізеді.

Жалпы, қазақ халқы бала тәрбиесін төрт ауыз сөздің төңірегіне топтастырған деуге болады: жаман болады, ұят болады, обал болады, сауап болады. Қарап тұрсаңыз, жаман болады деу арқылы баласына ненің жаман, ненің жақсы екенін ажыратып беріп, тыйып отырғаны – тәрбиенің бастауы емес пе?! Ал, оң-солын танып үлгермеген сәбиін ұятты істерге ұрындырмай, арсыздық пен ашкөздіктен, түрлі қалауларынан ұят болады деу арқылы тыйған. Сондай-ақ, перзентін ойын баласы кезінен бастап ұя бұзып, жан-жануарға жәбір көрсетуден, асты қорлап, ысырапшылдық берілмеуден «обал болады» деп сақтандырған. Осының бәріне қоса, баласына қамқорлық көрсетуге, жақсылық жасауға үйреткені – «сауап боладысы» емес пе?!

Баланы сауапты іс жасауға үйрету – перзентіңізді имандылыққа тәрбиелеу болып табылады. Сол үшін сәбиіңіз сөз ұғар жасқа жеткенде, ақырындап ардақты пайғамбарымыз жайлы ақпарат бере бастаған жөн. Күллі адамзат баласына жолбасшы етіп жіберілген Алла Елшісінің өмірі – бала тәрбиесінде таптырмас құрал. Мысалы, бала ұғымына сәйкестеп, пайғамбарлар жайлы қисса-ертегілерді айтудың нәтижесі жайлы сөз қозғаудың да реті жоқ. Бала болмысы еліктегіш келеді дедік бағана, демек кез келген сәбидің өзіндік үлгі тұтар қаһарманы болады. Қазіргі таңда «мен человек-паукпін», «мен спайдермін», «мен анаумын», «мен мынаумын» деген сөздерді көп естиміз. Бұның бәрі ненің әсері? Сіздің орныңызға теледидар тәрбие беріп жатыр деген сөз.

Сондықтан да, ұрпағым ұлағатты болсын десеңіз, тәрбие тізгінін өз қолыңызға алып, пайғамбар сүннетімен сусындатуға тырысыңыз. Әрдайым балаңызға «Алла Елшісі ондай кезде былай жасаған», «Пайғамбарымыз жалған сөйлемеген», «Ол кісі осылай жасағанды ұнатқан» деген сынды ескертулер-нұсқаулар беріп отыру да ізгілікке тәрбиелейді. Бұған қоса, тағы бір айта кетер жайт, ескертуді сәбиіңіз қателескен кезінде айтудың әсері зор болмақ. Бала өз қателігінен дер кезінде сабақ алса, жаңа ереже оның бойында сақталып қалмақ. Мысалы:

Пайғамбарымыз (с.ғ.с.): «Балам! Бисмилла деп, оң қолыңмен және алдыңнан тамақтан – деп апыл-ғұпыл табақтың әр бұрышына оңды-солды қолын салып отырған балаға әдеп үйреткен. Мұндай әдісті әкелі-балалы болып бірге тамақтану, серуендеу кезінде қолдануға болады.

Бұған қоса, ата-аналардың бала тәрбиесінде барынша сабырлы болғаны абзал. Қателесіп, бірнәрсені бүлдірген баланыңды жазаламастан бұрын, оның себебін анықтауға тырысу қажет. Бас салып, байбаламға салып, ұрыса жөнелу – бала бойында еркіндікті

жойып, жасқаншақты туындатады. Немесе іштей өзінікін жөн санаған сәбиіңіз жазықсыз жазаланғаны үшін қате пікірде қалып кетуі ықтимал. Бірде Пайғамбарымызға (с.ғ.с.) мәдиналық бір кісі бақшасында өсіп тұрған құрмасына тас лақтырған баланы сүйреп әкеледі. Сонда Пайғамбарымыз (с.ғ.с.) сол сабырлы қалпынан танбастан: «Балапаным, құрма ағашына неге тас лақтырдың?» – деп сұрайды. Бала: «Қарным қатты ашты. Құрма жегім келді», – деп себебін айтады. Сол кезде Пайғамбарымыз (с.ғ.с.) балаға: «Жерге түскенін жесең же, бірақ ендігәрі құрмаларға тас лақтырма, жарай ма?» – дейді.

Бұл жерде үлкен тәрбие жатыр. Неге Пайғамбарымыз бала жазықты болса да салған жерден ұрыспады? Өйткені, балаға ұрысқаннан гөрі оған жақсы көретініңді білдіру аса маңызды. Бұл психология ғылымында да дәлелденген. Әсіресе, кішкене балалар үшін мейірім мен сүйіспеншіліктің орны ерекше. Бұл махаббатқа олар қашанда шөлдеп тұрады. Олар тек сүйіспеншілікпен ғана өсіп-жетіледі десек артық айтқандық емес. Бала кімнен мейірім көрсе, сол адамды ерекше жақсы көреді. Әрдайым соны іздеп тұрады. Оны ренжітпей, мейірімі мен сүйіспеншілігінен ажырап қалмау үшін айтқанын орындауға тырысады.

Сондықтан да, балаңыз үшін үлгі тұтар тұлғаға айнала білу керек. Сіздің әрбір әрекетіңіз бен әрбір сөзіңіздің сәби санасына жазылып жатады. Соңыра соны қайталайды. Осы себепті, бала көзінше бейәдеп сөздер айтып, жағымсыз қылықтар мен жөнсіз әрекеттер жасамау да – тәрбие өзектерінің бірі.

Қазақтың әйгілі биі Бөлтірік шешен: «Байлық – еріп кететін мұз, Бақ – ұшып кететін құс, Бала – артында қалар із», – деген екен. Ендеше, артымызда қалатын іздің ізгілікке толы болуын тілесек, бала тәрбиесін басты орынға қояйық!

Жинақтай айтқанда, қазақтың обал, сауап, ұят, жаман деген сөздерінің астарында ұшан теңіз мазмұн жатыр. Малайсары бидің «Есіңнен шығарма!» деп Сырымға қатаң тапсыруының бір мәні осында болса керек. Алла Тағаладан сұрайтынымыз обал-сауапты білетін елдігімізден ажыратпасын.

Жаман боладыға жақындамай, ұят боладыға ұрынбай, обал болады дегенге ойлана қарайтын, сауап болады дегенмен бірге өмір сүретін текті ұлт болған едік, бүгінгі күнгі осы төрт сөзге тоқтаймыз ба? Ұлағатты ел ұрпағына ұғындырмақ керек те.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. www.e-islam.kz - ақпараттық-танымдық порталы;
2. www.muftyat.kz - Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы ресми интернет ресурсы;
3. www.oral-islam.kz - ҚМДБ-ның Батыс Қазақстан облысы бойынша филиалының ресми интернет ресурсы;
4. www.azan.kz – Алматы қаласының орталық мешіт сайты;
5. www.antisektazko.kz - «Жайық» деструктивтік діни ағымдардан жапа шеккендерге көмек орталығының веб-сайты;
6. www.kazreligiya.kz - Ислам және Өркениет Қазақстан мұсылмандарының діни-танымдық газетінің сайты;
7. ruhanyat.info – рухани-танымдық, діни-ағартушылық кеңес беру сайты.
8. www.aqmeshit.kz - (<http://www.aqmeshit.kz/>) Сенімді сайттардың бірі. ҚМДБ-ның Қызылорда облысы бойынша өкілдігінің ресми сайты.
9. www.din-zko.gov.kz - Батыс Қазақстан облысының дін істері басқармасының ресми интернет ресурсы;
10. www.mckr.kz - Халықаралық мәдениеттер мен діндер орталығының ресми сайты.